

УДК 351.07:352(477):355.01

DOI: <https://doi.org/10.31470/2786-6246-2026-15-46-52>

Євсєєва Галина, доктор наук з державного управління, професор кафедри публічного управління та права ННІ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» Українського державного університету науки і технологій

Yevsieieva Halyna, Doctor of Sciences in Public Administration, Professor at the Department of Public Administration and Law, Educational and Scientific Institute «Prydniprovaska State Academy of Civil Engineering and Architecture» of the Ukrainian State University of Science and Technology

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9207-6333>

Мельник Юрій, аспірант кафедри публічного управління та права ННІ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» Українського державного університету науки і технологій

Melnyk Yurii, PhD Student at the Department of Public Administration and Law, Educational and Scientific Institute «Prydniprovaska State Academy of Civil Engineering and Architecture» of the Ukrainian State University of Science and Technology

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-7750-0941>

ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА ЯК ПРОСТІР РЕАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ: УПРАВЛІНСЬКИЙ ВИМІР

TERRITORIAL COMMUNITY AS A SPACE FOR THE IMPLEMENTATION OF THE UKRAINIAN NATIONAL IDEA: THE GOVERNANCE DIMENSION

Анотація. У статті досліджується взаємозв'язок внутрішньої політики територіальних громад та української національної ідеї в умовах сучасних трансформацій системи публічного управління. Обґрунтовано, що в процесі децентралізації та в умовах воєнного стану територіальні громади набувають особливого значення як базовий рівень реалізації державної політики, формування громадянської ідентичності та забезпечення соціальної згуртованості. Внутрішня політика територіальної громади розглядається не лише як сукупність управлінських рішень і адміністративних механізмів, а як ціннісно зорієнтований процес, спрямований на утвердження національних пріоритетів, демократичних принципів і відповідальності місцевої влади перед громадою.

Проаналізовано наукові підходи до трактування української національної ідеї як інтегративної основи державотворення та визначено її вплив на формування цілей і пріоритетів внутрішньої політики територіальних громад. Наголошено, що впровадження національно-ціннісних орієнтирів у діяльність органів місцевого самоврядування сприяє підвищенню легітимності управлінських рішень, активізації громадянської участі та зміцненню інституційної спроможності громад. Виокремлено основні напрями реалізації української національної ідеї у внутрішній політиці громад, зокрема у гуманітарній сфері, комунікаційній політиці, розвитку громадянського суспільства, волонтерської діяльності та підтримці національної культури. Зроблено висновок, що інтеграція української національної ідеї у внутрішню політику територіальних громад є важливою умовою ефективного публічного управління, забезпечення суспільної стійкості та сталого розвитку України.

*Corresponding author

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

ISSN 2786-6246 (print)
ISSN 2786-9091 (online)

Зазначено, що громади виступають носіями державницької політики та цінностей, які втілюються у конкретних проєктах: розвиток української освіти, підтримка і навчання громадян української мови, культурні заходи що формують ідентичність громадянина України, охорона історичної спадщини, формування комфортного і безпечного середовища громади.

Ключові слова: внутрішня політика територіальних громад, українська національна ідея, публічне управління, децентралізація, місцеве самоврядування, громадянська ідентичність, воєнний стан.

Abstract. The article examines the relationship between the internal policy of territorial communities and the Ukrainian national idea in the context of contemporary transformations in the public administration system. It substantiates that in the process of decentralization and under martial law, territorial communities acquire special significance as the basic level for the implementation of state policy, the formation of civic identity, and the ensuring of social cohesion. The internal policy of a territorial community is considered not only as a set of managerial decisions and administrative mechanisms, but also as a value-oriented process aimed at affirming national priorities, democratic principles, and the accountability of local authorities to the community.

Scientific approaches to the interpretation of the Ukrainian national idea as an integrative foundation of state-building are analyzed, and its influence on shaping the goals and priorities of the internal policy of territorial communities is determined. It is emphasized that the implementation of national value-based guidelines in the activities of local self-government bodies contributes to increasing the legitimacy of managerial decisions, enhancing civic participation, and strengthening the institutional capacity of communities. The main directions for implementing the Ukrainian national idea in the internal policy of communities are identified, particularly in the humanitarian sphere, communication policy, the development of civil society, volunteer activities, and the support of national culture. It is concluded that the integration of the Ukrainian national idea into the internal policy of territorial communities is an important condition for effective public administration, ensuring societal resilience and the sustainable development of Ukraine. The authors noted that communities act as carriers of state policy and values, which are embodied in specific projects: the development of Ukrainian education, support and teaching citizens the Ukrainian language, cultural events that form the identity of a citizen of Ukraine, protection of historical heritage, and the formation of a comfortable and safe community environment.

Keywords: internal policy of territorial communities, Ukrainian national idea, public administration, decentralization, local self-government, civic identity, martial law.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку України характеризується глибокими трансформаціями у сфері публічного управління, зумовленими процесами децентралізації, війною за державний суверенітет і необхідністю консолідації українського суспільства навколо спільних цінностей та смислів. У цих умовах територіальні громади перетворюються не лише на базовий рівень надання публічних послуг, а й на ключовий простір реалізації державної політики, формування громадянської ідентичності та утвердження української національної ідеї. Відтак внутрішня політика територіальних громад набуває стратегічного значення, оскільки саме на локальному рівні відбувається безпосередня взаємодія влади й громадян.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що внутрішня політика територіальних громад часто розглядається переважно у функціонально-адміністративному вимірі – як сукупність управлінських рішень, програм і процедур. Водночас недостатньо дослідженим залишається її ціннісно-ідеологічний компонент, зокрема взаємозв'язок із українською національною ідеєю як інтегративною основою державотворення. В умовах війни та гібридних загроз цей вимір набуває особливої ваги, адже внутрішня політика громади впливає на рівень соціальної згуртованості, стійкості, громадянської відповідальності та готовності населення до колективних дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри наявність значної кількості наукових праць, присвячених децентралізації, розвитку місцевого самоврядування та формуванню

громадянського суспільства [3; 4; 8; 9; 13; 14], проблема інтеграції української національної ідеї у внутрішню політику територіальних громад залишається фрагментарно висвітленою. Це зумовлює необхідність комплексного аналізу взаємозв'язку внутрішньої політики громад і національно-ціннісних орієнтирів розвитку України з позицій сучасної науки публічного управління та адміністрування.

Мета статті полягає у науковому обґрунтуванні взаємозв'язку внутрішньої політики територіальних громад з українською національною ідеєю та визначенні ролі національно-ціннісних орієнтирів у формуванні й реалізації внутрішньої політики громад в умовах децентралізації та воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Українська національна ідея є фундаментальною духовно-ціннісною конструкцією, що визначає стратегічні орієнтири розвитку українського народу та держави. Її формування має глибоке історичне коріння, яке сягає доби Київської Русі, козацької державності та національно-визвольних змагань XIX–XX ст. Національна ідея виступає інтегративним чинником, здатним забезпечити єдність суспільства, консолідацію політичних еліт та зміцнення української державності.

Дослідники національного відродження підкреслюють, що історичні витоки української національної ідеї пов'язані з розвитком давньоруської культури, традиціями самоврядності та християнською духовністю [5]. Особливу роль відіграла козацька доба, у межах якої сформувалися засади військово-політичної демократії, виборності влади та широкої суспільної участі – цінності, що згодом стали частиною українського національного світогляду [15].

У XIX ст. ідея української нації отримує науково-теоретичне обґрунтування у працях М. Драгоманова, П. Куліша, І. Франка, Т. Шевченка. Саме в цей період формується уявлення про українців як окрему політичну та культурну спільноту. М. Драгоманов наголошував на демократичному, європейському та гуманістичному характері української ідеї, яка повинна ґрунтуватися на свободі особистості й самоврядності громад [7].

XX ст. стало етапом активної політичної реалізації української національної ідеї. Державницькі концепції М. Грушевського, В. Липинського, Д. Донцова визначили кілька ключових вимірів національної ідеї: державність, соборність, демократизм та культурну самобутність [6]. На думку І. Лисяка-Рудницького, українська ідея полягає у поєднанні свободи, політичної самостійності та високого рівня політичної культури суспільства [12].

Таким чином, історичні витоки української національної ідеї є багатошаровими та охоплюють як культурно-цивілізаційні основи, так і державотворчі традиції, що передавалися протягом століть.

Сучасний зміст української національної ідеї хоч і наповнений новими викликами, але зберігає в собі основний сенс – збереження і утвердження незалежності української державності. У XXI ст. збереження і утвердження незалежності української державності корелюється зі змістом української національної ідеї та визначається новими політичними, соціальними та безпековими умовами. З початком Революції Гідності та російської агресії 2014 р., повномасштабного вторгнення РФ 2022 р. національна ідея набула чіткішого ціннісного наповнення, зорієнтованого на збереження територіальної цілісності та незалежності, свободи, гідності, верховенства права та європейського цивілізаційного вибору.

Аналітичні доповіді Національного інституту стратегічних досліджень засвідчують, що сучасна українська національна ідея складається з кількох ключових компонентів [1]:

- державницький компонент – утвердження незалежності, політичної суб'єктності та національної безпеки;
- культурно-цивілізаційний компонент – збереження української мови, історичної пам'яті, культурної спадщини та формування спільного ціннісного простору;
- демократичний компонент – розвиток громадянського суспільства, децентралізації та місцевої демократії;
- європейський компонент – інтеграція в політичний і правовий простір Європейського Союзу;

- громадянський компонент – формування політичної нації, заснованої на громадянській солідарності, а не етнічному походженні.

Особливої важливості в сучасних умовах набуває питання національної стійкості та згуртованості, яка визначається готовністю суспільства протистояти зовнішнім загрозам, зберігати соціальну єдність та забезпечувати функціонування критичної інфраструктури. На думку О. Власюка, національна ідея перетворюється на механізм мобілізації суспільства та формування цілісної системи національної безпеки [4].

Суттєву роль у реалізації сучасної української національної ідеї відіграє рівень територіальних громад: саме вони забезпечують культурну, освітню, соціальну та безпекову політику держави «на місцях», що робить національну ідею не абстрактною концепцією, а практичним інструментом розвитку.

Українська національна ідея є результатом тривалого історичного розвитку, що охоплює традиції самоврядування, боротьбу за державність, культурну спадщину та демократичні цінності. У сучасних умовах її зміст оновлюється відповідно до викликів часу: важливими стають питання державної безпеки, європейської інтеграції, розвитку громадянського суспільства та місцевої демократії. Територіальні громади виступають ключовими осередками практичної реалізації національної ідеї, забезпечуючи її укорінення в щоденному житті громадян.

Українська національна ідея являє собою систему цінностей, символів і цілей, що визначають духовні, культурні та політичні орієнтири українського народу. У різні історичні періоди її зміст змінювався, однак у центрі завжди залишалися такі складові:

- прагнення до збереження державності та самоврядування;
- пріоритет свободи, гідності та демократичних інститутів;
- збереження української культури, мови й історичної пам'яті;
- єдність суспільства та національна консолідація.

У сучасних умовах, особливо в умовах довготривалої боротьби в російсько-українській війні, українська національна ідея набула виразного змісту, пов'язаного зі збереженням державності, спротивом зовнішній агресії, розвитком громадянського суспільства та децентралізацією. Місцеве самоврядування стало ключовим інструментом реалізації цих принципів на практиці. У цих умовах внутрішня політика громади є важливим механізмом втілення української національної ідеї на локальному рівні. Її реалізація полягає у:

- формуванні громадянської ідентичності жителів;
- утвердженні українських культурних та освітніх стандартів;
- розвитку активного громадянства та партисипативних форм управління; забезпеченні прозорості та підзвітності органів влади;
- підтримці національної безпеки та стійкості громади.

Взаємозв'язок між внутрішньою політикою територіальних громад та українською національною ідеєю ґрунтується на тому, що місцеве самоврядування виступає ключовим рівнем реалізації державної політики, а також сферою, де формуються та відтворюються ідентичності, цінності й громадянська культура. Територіальні громади є осередками соціальної взаємодії, у межах яких відбувається практичне втілення стратегічних цілей держави, включно з утвердженням національної ідеї як інтегруючого та консолідуючого чинника суспільного розвитку. У цьому полягає виняткова роль територіальних громад у реалізації української національної ідеї.

Децентралізаційна реформа, розпочата в Україні у 2014 р., суттєво розширила повноваження територіальних громад, а відтак – і їхню здатність впливати на соціокультурні та політичні процеси. За висновками експертів Національного інституту стратегічних досліджень, саме громади стають «першим рівнем державотворення», де формуються цінності демократичної участі, локальної ідентичності та відповідальності за розвиток території [1]. У цьому сенсі внутрішня політика громад є механізмом практичного втілення ключових положень української національної ідеї: демократії, самоорганізації, суб'єктності та культури самоврядування [11].

Зокрема, реалізація проєктів місцевого розвитку, створення ефективних систем управління, підтримка культурних та освітніх ініціатив сприяють зміцненню української ідентичності на місцевому рівні. Громади через власні програми культурного розвитку, заходи з вшанування історичної пам'яті, розвиток української мови та народних традицій відтворюють зміст національної ідеї в повсякденному житті.

На сьогоднішній арені існування країни внутрішня політика громад виступає інструментом зміцнення національної єдності громадян, оскільки вона охоплює різні сфери – від соціального забезпечення до безпеки, освіти, культури, комунальної інфраструктури. Але у контексті національної ідеї особливо важливими є такі напрями:

1. Культурно-освітня політика. Територіальні громади здійснюють управління закладами освіти, культурними інституціями, бібліотеками, центрами дозвілля. Через ці структури формується український культурний простір, утверджуються національні цінності та громадянські орієнтації молоді. За даними Міністерства культури та інформаційної політики, саме місцевий рівень відіграє ключову роль у створенні середовища національної згуртованості.
2. Політика історичної пам'яті. Громади відповідають за збереження пам'яток, створення меморіальних місць, проведення заходів до державних свят та історичних подій. Це сприяє формуванню спільної національної ідентичності, а також протидії інформаційним впливам, спрямованим на викривлення української історії.
3. Громадянська та безпекова політика. Після початку російської агресії значення громад зросло в питаннях територіальної оборони, цивільного захисту та волонтерства. За спостереженнями дослідників, локальні ініціативи самооборони, підтримки ЗСУ, волонтерські рухи стали проявами практичної реалізації національної ідеї солідарності та взаємодопомоги.
4. Економічна політика як основа національної стійкості. Розвиток місцевої економіки підсилює загальнонаціональну економічну спроможність, а ефективне бюджетне планування підвищує якість життя, що сприяє зміцненню соціальної єдності всередині держави.

Територіальні громади наразі є тим простором де відбувається формування української політичної нації. Сучасні наукові підходи трактують українську національну ідею як модель політичної нації, що базується не на етнічних, а на громадянських, правових і ціннісних принципах. Територіальні громади є тим рівнем, де формується взаємодія між громадянами, незалежно від їх походження чи мовної приналежності. Через інститути місцевого самоврядування громадяни долучаються до прийняття рішень, відчувають відповідальність за розвиток території, а також формують спільний «ціннісний простір», що відповідає українській національній ідеї.

У цьому сенсі громади стають «школою демократії», де виробляються навички громадянської участі, комунікації та співжиття в межах демократичних процедур. Такий досвід створює основу для формування модерної української політичної нації.

Висновки. Взаємозв'язок внутрішньої політики територіальних громад та української національної ідеї є багатовимірним. Громади виконують ключову роль у практичній реалізації цінностей і принципів національної ідеї, включаючи демократію, суб'єктність, культурну самобутність та громадянську солідарність. Ефективна внутрішня політика, спрямована на розвиток освіти, культури, інфраструктури, безпеки та громадянської участі, сприяє зміцненню національної єдності, формуванню політичної нації та підвищенню стійкості держави. Таким чином, територіальні громади є фундаментальним рівнем державотворення, на якому українська національна ідея набуває конкретного змісту та практичної реалізації.

Громади виступають носіями державницької політики та цінностей, які втілюються у конкретних проєктах: розвиток української освіти, підтримка і навчання громадян української мови, культурні заходи що формують ідентичність громадянина України, охорона історичної спадщини, формування комфортного і безпечного середовища громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України». 29.12.2022. Інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/poslannya-prezydenta-ukrayiny/analitychna-dopovid-do-shchorichnoho-poslannya-1> (дата звернення: 12.01.2026).
2. Батанов О.В. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні. Київ: Ін-т держави і права ім.В.М. Корецького НАН України, 2001. 260 с.
3. Борденюк В.І. Місцеве самоврядування та державне управління: конституційно-правові основи співвідношення та взаємодії. Київ: Парламентське вид-во, 2007. 576 с.
4. Власюк О.С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики: вибр. наук. пр.; Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ: НІСД, 2016. 528 с.
5. Грушевський М.С. Історія України-Русі: в 11 т. Т. 1. Київ: Наук. думка, 1991. 732 с.
6. Донцов Д.І. Історія розвитку української державної ідеї. Т-во «Знання» України. Київ: [б.в.], 1991. 43 с.
7. Драгоманов М.П. Чудацькі думки про українську національну справу. *Драгоманов М.П. Вибране*. Київ, 1991. С. 534.
8. Загальні засади місцевого самоврядування в Україні: підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президенті України; авт.-упоряд.: В.М. Вакуленко [та ін.]; за заг. ред. В.М. Вакуленка, М.К. Орлатого. Київ: НАДУ, 2010. 401 с.
9. Інституційний розвиток місцевого самоврядування в умовах державно-управлінських реформ: наук. розробка / І.В. Козюра, А.О. Краснейчук, Ю.Г. Іванченко [та ін.]; Нац. акад. держ. упр. при Президенті України, Ін-т пробл. держ. упр. та місц. самоврядування, Упр. орг. фундам. та приклад. дослідж. Київ: НАДУ, 2012. 60 с.
10. Кириченко Ю.М. Територіальна громада як базовий елемент системи місцевого самоврядування України: теоретичне визначення. *Форум права*. 2012. № 4. С. 451–457. URL: <http://arhive.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12kmutv.pdf> (дата звернення: 12.01.2026).
11. Лелеченко А.П. Децентралізація в системі державного управління в Україні: теоретико-методологічний аналіз: дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.01. Київ, 2006. 194 с.
12. Лисяк-Рудницький І. Українська Національна Рада й ідея соборності. *Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2 т. Вид. 2-ге / упоряд. Я. Грицак*. Київ: Дух і Літера, 2019. Т. 2. 624 с.
13. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні: колективна монографія / Кол. авт.; за заг. ред. Р. М. Плюща. Київ: РІДНА МОВА, 2016. 744 с.
14. Правове забезпечення державного управління і місцевого самоврядування навч.-метод. посіб. / М.П. Іщенко, Б.М. Гук, Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. Черкаси: [Вид. від. ЧНУ ім. Б. Хмельницького], 2011. 228 с.
15. Субтельний О.М. Україна. Історія. *Орест Субтельний; [пер. з англ. Ю. Шевчука; вступ. ст. С. В. Кульчицького]*. Київ: Либідь, 1991. 509 с.

REFERENCES

1. Analitychna dopovid do shchorichnoho Poslannya Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshche Ukrainy» [Analytical report to the annual Message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine “On the internal and external situation of Ukraine”]. 29.12.2022. Instytut stratehichnykh doslidzhen. *niss.gov.ua*. Retrieved from <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/poslannya-prezydenta-ukrayiny/analitychna-dopovid-do-shchorichnoho-poslannya-1> [in Ukrainian].
2. Batanov, O.V. (2001). *Terytorialna hromada – osnova mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini* [Territorial community – the basis of local self-government in Ukraine]. Kyiv: In-t derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy [in Ukrainian].
3. Bordeniuk, V.I. (2007). *Mistseve samovriaduvannia ta derzhavne upravlinnia: konstytutsiino-pravovi osnovy spivvidnoshennia ta vzaiemodii* [Local self-government and state administration: constitutional and legal foundations of correlation and interaction]. Kyiv: Parlamentske vyd-vo [in Ukrainian].
4. Vlasjuk, O. S. (2016). *Natsionalna bezpeka Ukrainy: evoliutsiia problem vnutrishnoi polityky* [National security of Ukraine: evolution of domestic policy problems]; Nats. in-t strateh. doslidzh. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
5. Hrushevskiy, M. S. (1991). *Istoriia Ukrainy-Rusi: v 11 t. T. 1.* [History of Ukraine-Rus: in 11 volumes. Volume 1]. Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].
6. Dontsov, D. I. (1991). *Istoriia rozvytku ukrainskoi derzhavnoi idei* [History of the development of the Ukrainian state idea]; T-vo «Znannia» Ukrainy. Kyiv: [b.v.] [in Ukrainian].
7. Drahomanov, M.P. (1991). *Chudatski dumky pro ukrainsku natsionalnu spravu* [Strange thoughts about the Ukrainian national affair]. *Drahomanov M.P. Vybrane –Drahomanov M. P. Selected works*, Kyiv [in Ukrainian].
8. Vakulenko, V.M. (Ed.) (2010). *Zahalni zasady mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini: pidruchnyk* [General principles of local self-government in Ukraine: textbook]. Kyiv: NADU [in Ukrainian].
9. Koziura, I.V., Krasneichuk, A.O., & Ivanchenko, Yu.H. etc. (2012). *Instytutsiyniy rozvytok mistsevoho samovriaduvannia v umovakh derzhavno-upravlinnykh reform: nauk. rozrobka* [Institutional development of local self-government in the context of state administrative reforms: scientific development]. Kyiv: NADU [in Ukrainian].
10. Kyrychenko, Yu. M. (2012). *Terytorialna hromada yak bazovyi element systemy mistsevoho samovriaduvannia Ukrainy: teoretychne vyznachennia* [Territorial community as a basic element of the system of local self-government of Ukraine: theoretical definition]. *Forum prava – Law Forum*, 4, 451–457. Retrieved from <http://arhive.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12kmutv.pdf> [in Ukrainian].

11. Lelechenko, A.P. (2006). Detsentralizatsiia v systemi derzhavnoho upravlinnia v Ukraini: teoretyko-metodolohichniy analiz [Decentralization in the system of public administration in Ukraine: theoretical and methodological analysis]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
12. Lysiak-Rudnytskyi, I. (2019). Ukrainska Natsionalna Rada y ideia sobornosti [Ukrainian National Council and the idea of unity]. *Lysiak-Rudnytskyi I. Istorychni ese – Hrytsak- Lysyak-Rudnytskyi I. Historical essays*, Kyiv: Dukh i Litera, T. 2 [in Ukrainian].
13. Pliushcha, R.M. (2016). *Mistseve samovriaduvannia v umovakh detsentralizatsii vlady v Ukraini [Local self-government in the context of decentralization of power in Ukraine]*. Kyiv: RIDNA MOVA [in Ukrainian].
14. Ishchenko, M.P., & Huk, B.M. (2011). *Pravove zabezpechennia derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvanni: navch.-metod. posib. [Legal support of state administration and local self-government: teaching-methodical manual]*. Cherkasy : [Vyd. vid. ChNU im. B. Khmelnytskoho] [in Ukrainian].
15. Subtelnyi, O. M. (1991). *Ukraina. Istoriiia [Ukraine. History]. Orest Subtelnyi; [per. z anhl. Yu. Shevchuka ; vstup. st. S. V. Kulchytskoho]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

Історія статті / Article history:

Подано до редакції / Submitted to the editorial office (13.01.2026);

Прийнято до друку / Accepted for publication (16.02.2026);

Опубліковано / Published (06.04.2026).